

УДК 338

Р.І. Завадяк

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА
ТА ЇЇ ДІАЛЕКТИЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК З ОПТИМАЛЬНІСТЮ**

В статті висвітлені сучасні підходи до сутності ефективності діяльності підприємства, які панують в вітчизняній та західній наукових думках. Обґрунтовано, що ефективність знаходиться у діалектичному взаємозв'язку з категорією оптимальності. Висвітлені сфери, в яких взаємодія відбувається: аналітична, сфера постановки цілей, визначення варіантів досягнення цілей.

Ключові слова: *категорія, ефективність, оптимальність, принцип, результат, ціль, оцінка.*

В статье освещены современные подходы к сущности эффективности деятельности предприятия, которые царят в отечественной и западной научных мыслях. Обосновано, что эффективность находится в диалектической взаимосвязи с категорией оптимальности. Освещены сферы, в которых взаимодействие происходит: аналитическая, сфера постановки целей, определение вариантов достижения целей.

Ключевые слова: *категория, эффективность, оптимальность, принцип, результат, цель, оценка.*

The article highlights the essence of current approaches to enterprise efficiency that prevails in domestic and western scientific thought. It is proved that economic efficiency is the integrated nature characteristic results using various levers of economic activity, of labor and labor over time.

Efficiency is connected primarily with the effect of the company, with its results. The effect can be positive when changes are beneficial and negative when changes are destructive, or null if no

change. Determination of efficiency is to evaluate the results. When the result of all understand the final result (output), which completes an any process. Efficiency – is an economic category, which reflects the ratio between the obtained results and wasted resources to achieve them. Abroad, in countries with developed market economies to outline the economic impact of using different term – "the performance of production and service," which refers to the efficient use of resources, most foreign scientists evaluate effectiveness as external concepts tied to market resources, goods and etc.

It is proved that effectiveness is in a dialectical relationship with the category of optimality. Highlights areas where interaction occurs: analytical, field setting goals, determining options to achieve goals.

First, the efficiency shows correlation level between the results and the costs and optimal shows the relationship between variations of resource use.

Secondly, efficiency measures how expensive is chosen path to achieve the goal of business, and optimal – which contribute to the achievement of the objectives included individual business units.

Thirdly, the effectiveness will determine the path to achieve the goal will be achieved at the lowest cost, while optimal to select the option, which even at a higher level of resources, the economic system will be developed in harmony and be directed to a stable equilibrium.

This provides an opportunity to argue that the effectiveness focused on cost management and optimal – processes. In this case, the optimality and efficiency are sides of the same coin, which can be called competitive. Thus the optimality and efficiency are taking place not only in the organization and execution of production processes, but also in marketing, logistics, investment, etc.

Keywords: *category, efficiency, optimality principle, result, goal, score.*

Постановка проблеми. Конкуреноспроможність підприємства виступає центральним елементом його системної діяльності, спрямованої на забезпечення довготривалих ключових факторів успіху. В сучасних умовах обмеження ресурсів, необхідних для діяльності підприємства, конкуреноспроможність стає недосяжною при ігноруванні або недооцінці значення управління ефективністю. Лише за умови раціонального та оптимального використання ресурсів для досягнення ділової мети підприємство отримує можливість на основі співвідношення результат-витрати впроваджувати відповідну цінову політику, яка в свою чергу надає додаткові переваги підприємству у конкурентному середовищі.

Саме «принцип ефективності» був закладений у видокремлення 1898 року у самостійний напрям наукової дисципліни «економіка підприємства», засновником якої вважається німецький економіст Є. Шмаленбах. Як свідчать сучасні науковці, «застосування принципу ефективності як принципу ідентифікації науки економіки підприємства обумовлює те, що ця наука займається питаннями ефективності функціонування підприємства». З появою цієї наукової дисципліни економічна категорія «ефективність» отримала подальше наукове поглиблення і практичне поширення застосування на рівні підприємств всіх видів економічної діяльності [1].

Огляд останніх досліджень та публікацій. Проблемам сутності ефективності приділили увагу такі науковці як О. Волощук, В. Гетьманський, В. Осипів, В. Селліван ті інші. Так, В. Осипів [4], О. Волощук [1] пов'язують ефективність з результатами діяльності підприємства і визначають методіку її розрахунку як співвідношення ефекту до витрат. Як абсолютну категорію пропонує розглядати ефективність В. Гетьманський [2]. Загальне трактування терміна дає Т. Банкі, визначаючи його як здатність людини виконувати певну справу в належний час і в належному місці. І. Грінь [5] розглядає ефективність з її функціонального наповнення, виділяючи функцію розподільчу та функцію продуктивності. Словацький дослідник П. Кузмішин [3]

пов'язує ефективність з категорією підприємництва. Принцип мінімізації закладає в теорію ефективності В. Селліван [6]. Разом з тим, поняття ефективності не розглядається у зв'язку з поняттям оптимальності.

Завдання дослідження. Метою даної статті є обґрунтування сфер взаємозалежності категорії ефективності та категорії оптимальності. Для досягнення мети були вирішені завдання:

1. Дослідити сучасні вітчизняні та закордонні підходи до сутності ефективності.
2. Визначити взаємозв'язок між ефективністю та оптимальністю як принциповими умовами забезпечення конкуреноспроможності підприємства.

При проведенні дослідження були використані методи термінологічного аналізу, дедукції та індукції та інші.

Основний матеріал дослідження. Ефективність – одна із найбільш широко застосовуваних в сучасній науці і практиці економічних категорій, досліджується протягом багатьох століть. Особливим здобутком наукової думки щодо визначення сутності економічної категорії «ефективність» було формулювання наприкінці XIX століття «принципу ефективності», який інтегрував в собі положення принципу раціональності та концепції економічної поведінки людини. У сучасній редакції зміст цього принципу формулюється таким чином: «Дій завжди з розрахунком на те, щоб за допомогою обмежених коштів (ресурсів) забезпечити оптимальний результат при досягненні поставлених цілей» [1].

Сучасними науковцями доведено, що економічна природа ефективності є інтегрованою характеристикою результатів використання різноманітних важелів господарської активної діяльності, засобів праці та робочої сили за певний період часу. За кордоном, у країнах з розвинутою ринковою економікою для окреслення результативності господарювання використовують інший термін – «продуктивність системи виробництва і обслуговування», під яким розуміють ефективне використання ресур-

сів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації) під час виробництва різноманітних товарів та надання послуг [2].

Більшість економічних та фінансових словників трактують ефективність, як відносний ефект, результативність процесу, операції, проекту, які визначаються відношенням ефекту, результату до витрат, що зумовили та забезпечили його отримання. Ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами, причому при вимірюванні ефективності ресурси можуть бути представлені або в певному обсязі за їх первісною (переоціненою) вартістю (застосовувані ресурси), або частиною їх вартості у формі виробничих витрат.

Більшість зарубіжних вчених (Х. Лібенштайн, С. Фішер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензі) оцінюють ефективність, як зовнішнє поняття, прив'язане до ринку ресурсів, товарів тощо. Наприклад, Х-ефективність в економіці – концепція ефективності функціонування підприємства, яку ввів американський економіст Лібенштайн. Функціонування підприємства вважають Х-ефективним, якщо воно виробляє (реалізує) за наявних ресурсів і найкращою з доступних технологій максимально можливий обсяг продукції. На відміну від класичної концепції аллокативної (розподільної) ефективності, Х-ефективність розглядає умови, коли ресурси не перерозподіляються в системі, а заданий набір ресурсів використовується для виробництва продукції. Вона не враховує можливість якнайкращого використання даних ресурсів в інших сферах діяльності [3].

Досить змістовне та обґрунтоване трактування подали українські вчені, В.І. Осипов та С.Ф. Покропивний, які вказують на походження слова «ефективність» від слова «ефект», яке у перекладі з латинської означає «результат». Ефект може бути як позитивним, коли зміни є корисними, так і негативним, коли зміни деструктивні, або нульовим, коли змін немає. Визначення ефективності виробництва полягає в оцінці його результатів. Під результатом взагалі розуміють остаточний результат (висновок), що завершує собою будь-який процес. Діяльність підприємства

буде нерезультативною, якщо вона не завершується виключно вигодою для підприємства. Отже результатом поточної діяльності підприємства є виготовлення продукції або надання послуг, які воно повинно здійснювати відповідно до його статуту. В.І. Осипов робить висновок, що ефективність підприємства – це комплексна оцінка кінцевих результатів використання необігових і обігових активів, трудових і фінансових ресурсів та нематеріальних активів за певний період часу [4. С.124-126].

Але економічна ефективність підприємства відображає не тільки економію, а й оптимальні пропорції між напрямками використання коштів. Саме тому помилковим є трактування ефективності як відносної категорії, оскільки відносні показники не завжди є порівняльними та скоріше винятковими є ситуації, коли на основі відносних показників ефективності (як стверджують автори з СНД) можна говорити про те, ефективно працює підприємство чи ні, оскільки не визначено шкали її оцінки [2].

Як бачимо, здебільшого вчені з країн СНД зупиняються на визначенні ефективності як відношення, тоді як зарубіжні вчені стверджують, що ефективною діяльністю можна назвати таку, за якої, виходячи з наявних ресурсів, реалізується (виробляється) максимально можлива кількість продукту.

В американській літературі з менеджменту зустрічаються два терміни, які можуть бути перекладені як «ефективність». Більшість авторів бачать відмінність між ними, надаючи першому переважно економічного відтінку, а другому – політичного. Під ефективністю розуміють ступінь результативності, з яким мета втілюється в життя, однак є ще таке поняття ефективності, як витрати на одиницю випуску (продукції) або її реалізації. Термін найчастіше вживається для оцінки діяльності прибуткових організацій. Якщо ж основною метою діяльності організацій або індивідуумів не є отримання прибутку або це завдання не висувається на перший план (наприклад, добровільні організації, сфера послуг та ін.), то зазвичай вживається термін «потрібність». Американський дослідник проблем ефективності Е. Сабас вважає, що є два її види: дієвість, яку можна підрахувати

кількісно і вивести коефіцієнт корисної дії, та ефективність, що має якісний характер і є оцінюючим поняттям. Ці два види ефективності він поклав в основу відособлення політики від адміністрування. У зарубіжних країнах з розвинутою ринковою економікою для окреслення результативності господарювання використовують інший термін – продуктивність системи виробництва і обслуговування, під якою розуміють ефективне використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, ін-формації) при виробництві різноманітних товарів та послуг. Отже, ефективність виробництва і продуктивність системи – це по суті терміни-синоніми, які характеризують одні й ті самі результативні процеси. При цьому слід усвідомлювати, що загальна продуктивність системи є поняттям набагато ширшим, ніж продуктивність праці і прибутковність виробництва [5].

І. Грін вважає, що термін «ефективність» охоплює розподільну і продуктивну функції. Тому ефективність означає не лише оптимальний розподіл ресурсів, а й раціональне їх використання. Традиційна теорія менеджменту акцентує увагу на продуктивній ефективності. Розподільчу ефективність І. Грін відносить до сфери політики, а продуктивну – до адміністрування (управління) [5].

При класичному підході виділяють головним чином економічну, технологічну, соціальну та інші види ефективності.

Економічна ефективність – це таке співвідношення між ресурсами і результатами виробництва, за якого отримують вартісні показники ефективності виробництва. При цьому можливі три варіанти вказаного співвідношення: 1) ресурси і результати виражені у вартісній формі; 2) ресурси – у вартісній, а результати – у натуральній формі; 3) ресурси – у натуральній, а результати – у вартісній формі [3]. Іншим аспектом дослідження є твердження А. Салівана про те, що економічна ефективність – це використання ресурсів з метою максимізації виробництва продукції і послуг. При цьому систему (підприємство) можна назвати економічно ефективною, якщо:

- жоден не може досягти змін на виході з системи, не витративши на вході;
- кращий результат може бути отриманий лише за рахунок збільшення кількості вхідних ресурсів;
- виробництво ведеться за найнижчої можливої вартості за отриману одиницю [6].

Технологічна ефективність – це результат взаємодії факторів виробництва, що характеризує раціональність процесу виробництва чи управління виробництвом.

Соціальна ефективність – «поняття, що відображає поліпшення соціальних умов життя людей (поліпшення умов праці і побуту, поліпшення зовнішнього довкілля, підвищення рівня зайнятості і безпеки життя людей, скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці тощо). Соціальна ефективність є, по суті, похідною від економічної ефективності. Вона, за однакових інших умов, буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто. Соціальна ефективність не завжди може бути кількісно визначена. Проте досить ґрунтовно про досягнуту соціальну ефективність можна судити за такими показниками, визначеними у динаміці, як питома вага прибутку, направлено на соціальні заходи, в загальній масі чистого прибутку; величина цього прибутку в розрахунку на одного середньооблікового працівника підприємства» [3].

Відповідно західні автори виділяють кілька змінних критеріїв економічної ефективності, які містять: ефективність Pareto, ефективність Kaldor Hicks, X-ефективність, алокативну ефективність, дистрибутивну ефективність, динамічну ефективність, продуктивну ефективність, оптимізацію функції соціального забезпечення, корисну максимізацію [6].

В сучасних умовах господарювання ефективність не може бути розглянута поза межами категорії оптимальності. Це обумовлено контентом категорії оптимальності, якій відображає такий стан системи, при якому покращення однієї з її складових не призводить до погіршення інших. Оптимальність – це такий

стан економіки підприємства, при якому всі його підрозділи функціонують таким чином, що їх результатів не будуть мати спрямованість до погіршення.

Оптимальність та ефективність пов'язані чином, який викладено на рис.

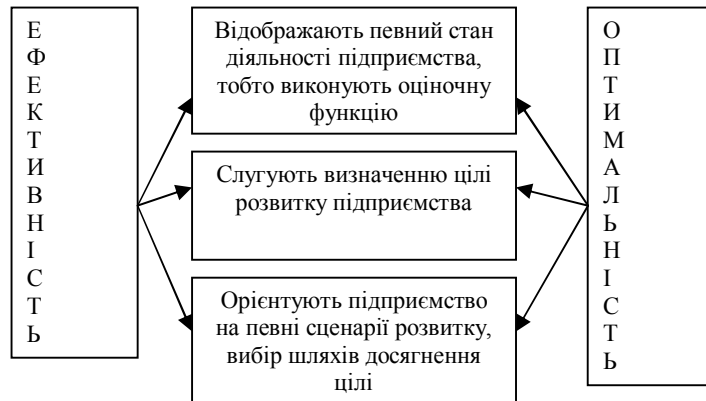

Рис. Взаємозв'язок ефективності та оптимальності

В першу чергу ефективність та оптимальність надають характеристику досягнутого стану економічної діяльності підприємства. Ефективність показує рівень співвідношення між результатами та витратами, а оптимальність показує співвідношення між можливими варіантами використання ресурсів.

Другим аспектом взаємодії ефективності та оптимальності є те, що вони дозволяють встановити мету розвитку та здійснювати моніторинг досягнення цілей функціонування підприємства. Так, ефективність показує, наскільки витратним є обраний шлях досягнення мети бізнесу, а оптимальність – якій вклад у досягнення цілі внесено окремими підрозділами підприємства.

Третім перехрестям ефективності та оптимальності є орієнтація підприємства на певні сценарії розвитку. Це означає, що ефективність визначить шлях, за яким досягнення цілей буде забезпечено при найменших витратах. Оптимальність при цьому

дозволяє вибрати варіант, при якому навіть при більш високому рівні використання ресурсів, економічна система буде розвиватися гармонійно і бути спрямованою на стійку рівновагу.

Висновки. Ефективність та оптимальність є необхідними умовами конкурентоспроможності підприємства. При цьому вони взаємодіють в наступних площинах. По-перше, ефективність показує рівень співвідношення між результатами та витратами, а оптимальність показує співвідношення між можливими варіантами використання ресурсів. По-друге, ефективність показує, наскільки витратним є обраний шлях досягнення мети бізнесу, а оптимальність – якій вклад у досягнення цілі внесено окремими підрозділами підприємства. По-третє, ефективність визначить шлях, за яким досягнення цілей буде забезпечено при найменших витратах; оптимальність при цьому дозволяє вибрати варіант, при якому навіть при більш високому рівні використання ресурсів, економічна система буде розвиватися гармонійно і бути спрямованою на стійку рівновагу.

Все це надає можливість стверджувати, що ефективність спрямована на управління витратами, а оптимальність – процесами. В даному випадку оптимальність та ефективність є сторонами однієї медалі, яка може бути названа конкурентоспроможністю. При цьому оптимальність та ефективність мають місце не лише при організації та здійсненні виробничих процесів, але й у сфері маркетингу, логістики, інвестування тощо.

В подальших дослідженнях заплановано побудувати механізм взаємодії оптимальності та ефективності діяльності підприємства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Волощук О.Г. Сутність економічної ефективності на підприємствах олійно-жирової промисловості / О.Г. Волощук // Національний університет харчових технологій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agrosvit.info/index.php?iid=25&operation=9>

2. Гетьманський В.О. Економічна природа та теоретична сутність ефективності функціонування підприємства / В.О. Гетьманський // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuiv.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/19_13/100_Getmanski_19_13.pdf.
3. Kuzmišinov P. Globálne a národné determinant konkurencieschopnosti / P. Kuzmišinov// Konkurencieschopnost'a regionálne aspekty rozvoja. Prešov: PU, 2006. – С. 7-20.
4. Осипов В.І. Економіка підприємства: Підручник / В.І. Осипов. – Одеса: Вид-во "Маяк", 2005. – 724 с.
5. Поняття і види ефективності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refine.org.ua/pageid-1439-1.html>.
6. Sullivan A. Economics: Principles in action / Arthur Sullivan, Steven M. Sheffrin // Upper Saddle River. – New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2003.

Стаття надійшла до редакції 04.02.2014

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач кафедри економіки підприємства, заступник директора Інституту економіки та міжнародних відносин Ужгородського національного університету **В.П. Мікловда**

кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Економіка підприємства та підприємництво на морському транспорті» Одеського національного морського університету **Ю.О. Наврозова**